

94. Oryantalizm ve oryantalist çeviri çalışmalarının Batı'ya yansımaları**Aşkın ÇOKÖVÜN¹**

APA: Çokövün, A. (2023) Oryantalizm ve oryantalist çeviri çalışmalarının Batı'ya yansımaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö13), 1513-1521. DOI: 10.29000/rumelide.1379381.

Öz

Oryantalizmi ele alındığı bu çalışmada, Doğu ile Batı'nın birbirlerinden çok farklı, birbirlerine karşıt dünyalar olduğu ve Batı'nın kendini üstün ve tek gördüğü bakış açısı üzerinde durularak çalışmanın temel vurgusu, Doğu kavramının Batı tarafından kurgulanmış bir kavram olduğudur. Doğu bilimi, Şarkiyatçılık, olarak da bilinen Oryantalizm; Yakın ve Uzak Doğu toplum ve kültürleri, dilleri ve halklarının incelendiği Batı kökenli ve Batı merkezli araştırma alanlarının bütünü olarak tanımlanmaktadır. Oryantalizm, Asya ve Kuzey Afrika uygarlıklarına ilişkin, antropoloji, arkeoloji, sosyoloji, iktisat, tarih, yazın ve kültür çalışmaları da dahil olmak üzere hemen her şeyi kapsamaktadır. Alan 13. yüzyılda ortaya çıkmakla birlikte Oryantalizm olarak adlandırıldığı 18. yüzyıl itibari ile mümkün olmuştur. Oryantalizm batının öteki olarak gördüğü doğuyu kendi değerlerine yabancılaştırma çabası şeklinde karşımıza çıkmaktadır ve oryantalizmin temelleri İslam dünyası üzerine kurgulanmıştır. Oryantalizm her zaman "öteki" olarak gördükleri Doğu'yu kendi değerlerine yabancılaştırma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Doğuyu kendi olumsuz ötekisi olarak kabul etmiş ve bu tanımlamadan faydalanarak kendisine olumlu olarak addetmiştir. Tüm bu oluşumları Doğu ile sağladığı iletişim yoluyla ve en önemlisi kültürlerarası bir iletişim aracı olan çeviri yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çeviride ideoloji kavramı, çeviri ideolojisini gündeme getirmiştir. Bu anlayış çerçevesinde oluşturulan oryantalizm doğunun keşfidir. Çalışma açısından ele alındığında oryantalizmde, Batı'nın Doğu'yu algılama biçimi ve Doğu'nun ne olmadığı ile ilişkilidir. Doğu'nun kendini Batı algısında yorumlayabilmesi ve kendine Batı'nın bakış açısıyla değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Edward W. Said yaptığı çalışmalarla yeni bir paradigmanın oluşumunu ortaya koymuştur; Batının asıl hedefi Doğu üzerinde kendi ideolojik, kültürel, sosyolojik hegemonyasını kurmaktır. Bu çalışma ise bu paradigma oluşumunu incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Oryantalizm, Doğu - Batı, öteki, çeviri, paradigma

Orientalism and the reflections of orientalist translation studies on the west**Abstract**

In this study, Orientalism is examined by emphasizing the perspective that East and West are vastly different and contrasting worlds, with the West viewing itself as superior and singular. The primary focus of this work lies in the contention that the concept of the East is constructed by the West. Orientalism, also known as Oriental Studies or Oriental Scholarship, encompasses all Western-originated and Western-centered research fields that explore the societies, cultures, languages, and peoples of the Near and Far East. It encompasses various disciplines, including anthropology, archaeology, sociology, economics, history, literature, and cultural studies related to Asian and North African civilizations. Although the field emerged in the 13th century, the term "Orientalism" was

1 Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Mersin, Türkiye), askincokovun@mersin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8756-3153. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.07.2023-kabul tarihi: 23.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.xxxxx]

coined in the 18th century. Orientalism appears as an endeavor by the West to alienate the East, perceived as the "Other," and its foundations are constructed on the Islamic world. Throughout history, Orientalism has consistently sought to estrange the East, which they perceived as the "Other," from their own values. The West has embraced the East as its negative other and has, therefore, considered itself in a positive light. All these developments have been accomplished through communication with the East, primarily through the process of translation, which is a crucial intercultural communication tool. Within the context of translation, the concept of ideology has brought forth the notion of translation ideology. Accordingly, Orientalism constitutes the discovery of the East. In the perspective of this study, Orientalism pertains to the way the West perceives the East and what the East is not. The aim is to enable the East to interpret itself through the Western lens and to assess itself from the Western perspective. Edward W. Said's seminal work has revealed the formation of a new paradigm: the ultimate objective of the West is to establish its ideological, cultural, and sociological hegemony over the East. This study seeks to examine the formation of this paradigm.

Keywords: Orientalism, East-West, the Other, translation, paradigm

1.Giriş

“Oryantalizm” veya “Şarkiyatçılık” kavramları, Yakın Doğu ve Uzak Doğu toplumlarının, kültürlerinin, dillerinin ve halklarının araştırıldığı Batı kökenli çalışmaların tümüne verilen bir adlandırmadır. Bu çalışmamızda “Oryantalizm” kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Oryantalizmin, somut değer kazandığı tarih olarak 18. Yüzyıl belirtilebilir. Said, Oryantalizmi yeniden yorumlamaktadır. Said, bu yorumunu yaparken, Michel Foucault’ nun L’ Archéologie du savoir (Bilginin Arkeolojisi) ile Surveillers et Punir (Hapishanenin Doğuşu) adlı eserlerinden yararlanmışır. Doğu üzerinde hegemonya kuran ve onu yeniden yapılandırmayı hedefleyen bir Batı algısı olarak bu eserlerde bir söylemsel metnin başka metinlerin nasıl ortaya çıktığını ve ayrıca birbirinden farklı metinlerin bir araya gelerek bir söylemin, bir bakış açısının ve bir ideolojinin nasıl oluştuğunu ortaya koymaktadır. Said’e göre Oryantalizm bir söylem olarak ele alınmalı ve irdelenmelidir. Aksi takdirde Aydınlanma sonrası Avrupa’nın Doğu’yu siyasi, sosyolojik, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak yönetmesini hatta daha da ileri giderek Doğu’yu üretmesinde uyguladığı sistemli disiplini anlamamızın zor olduğunu vurgulamaktadır.

Said’in, oryantalizm kavramının metodolojisinin belirgin özelliği yirminci yüzyıl edebi eleştiri yönelimlerine uygun Marksist, yapısalcı ve postyapısalcı bakış açılarını yüklemesiyle oryantalizme yeni bir yön vermiştir. Oryantalizmin gerek akademik gerekse ontolojik-epistemolojik ayrıma dayalı her iki anlamı arasında bir bağ kurarak Batı ve Doğu arasında ayrımlar oluşturulmuş ve bu ayrımları Doğu’yu Batı’ya bağımlı kılmıştır.

Edward Said’in (1979:12) “Oryantalizm: Sömürgeciliğin Öncü Gücü” çalışmasında söylediği gibi Oryantalizm jeopolitik bir duyarlılığın estetik, akademik, ekonomik, sosyolojik ve tarihsel metinlere dağıtılmasıdır; sadece temel coğrafi bir ayrımın üstünde düşünmek değil, akademik buluşlar, psikolojik çözümler, doğa ve sosyoloji tanımlamaları aracılığıyla gerek yarattığı gerekse sürdürdüğü tam bir “çıklarlar” dizisi üstünde de durmaktadır. İfade edilenin ötesinde, zaten oldukça açık olan bir farkı, bazen kontrol etmeye, yönlendirmeye, hatta içermeye yönelik bir amaçla anlamaya dönük belli bir irade ve yönelimdir. Her şeyin ötesinde hem politik söylemle doğrudan ve tekabül eden bir ilişki içine girmeyen

bir söylemdir, fakat üretilen ve çeşitli iktidar türleriyle eşit olmayan etkileşimin içinde varolan, siyasal iktidarla, entelektüel iktidarla, kültürel iktidarla, ahlaki iktidarla karşılıklı etkileşimi içinde biçimlenen bir söylemdir.

Bu yaklaşımla oryantalizme yeni bir açı kazandırırken ilk olarak Marksist bir yaklaşımla, yapısalcı ve postyapısalcı kuramlarda ortak tartışma konusu olan söylem kavramına işaret etmesi, onu farklı bir konuma taşır. Kendisinin bu konumu Avrupa'nın Doğu'yu simgeleme (özümleme) üzerine yazılmış metinlerini bir söylem analizi çerçevesinde değerlendirmesi kendisini bu alanda diğer araştırmacılardan ayırır. Ayrıca yine Said'e göre Avrupa'nın Doğu'yu yönetmesi ve oluşturmasını sağlayan birçok alandaki metinleri bir söylem olarak ele alması, Avrupalı olmayan hakkında yazılan her metin, kendisinden olmayı manipüle etmek için "Öteki" leştirici bir tavır oluşturduğu gibi ötekini dışlamakta ve denetimi altına almaktadır. Bu anlayıştan yola çıkarak Avrupa kültürünü kutsayıcı metinler oluşturulmasındaki amaç Doğu'nun bilinmeyenlerini tarafsız ve nesnel bir şekilde ortaya çıkarmak değil, Doğu üzerindeki hâkim gücün söylemini zihinlere yerleştirmektir.

"Aslına bakılırsa Said'in analizleri, söylem, metin, yorum, anlam kuramı tartışmaları, eleştirinin ve entelektüelin fonksiyonları vb. konulardaki görüşleri olmaksızın açıkça anlaşılabilir. Bu yüzden Said gerek gördüğünde çoğu kez Foucault'ya başvurur. Foucault'nun bazı yönlerini alır, bazı yönlerini de eleştirir" (Turanlı, 2017:105).

Bu yöntem Foucault'un "söylemsellik" tartışmaları Said'e, bilgi/iktidar ilişkisi bağlamında Batı'nın Doğu'ya hâkim olma sürecindeki stratejisini ortaya koyuyor.

Batı'nın Doğu üzerinde kurmaya çalıştığı siyasi ve kültürel hegemonyasının temelleri iletişim üzerine kurulmaktadır. Doğu üzerine yazılmış metinleri bir söylem analizi üzerinden değerlendirilmiştir ancak kültürlerarası bir iletişim aracı olan çeviriyi ve onun oynadığı rol göz ardı edilmiştir. Oysa Doğu dillerinden Batı dillerine yapılan çok sayıda ve çeşitli yazın türlerinin çevirileri önemli bir rol üstlenmiştir oryantalist hareketlerin ideolojik, ekonomik, dini, diplomatik ve stratejik. Ötekini tanımak için bir köprü görevi görmüştür. Bu durumun, çevirinin değerini ortaya çıkardığı kadar önemli bir farkındalık beraberinde de getirmiştir. O farkındalık çeviri etkinliğinin ideolojik boyutudur.

Avrupa merkezilik ve oryantalizmin ideolojik boyutu

Batılı değerlerin siyasi temsil merkezi olarak Avrupa Doğu ile ilişkilerini bir ideoloji olarak sayılan oryantalist düşünüş biçiminin uygulayıcısı olarak yönetir ve denetler. Bu bağlamda Doğulu toplumların gerek tarihleri gerekse gelenekleri konusundaki kavramlaştırmalar bu ideolojiye göre yapılır. Bunlar yapılırken öteki olarak ifade edilen toplumlar için gidilen yol ise modernleşmedir. Çağdaşlaşma ve modernleşme eğilimleri aynı zamanda bu ideolojik projenin detayları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kavram olarak ideoloji belirsiz doğası onu salt bir şeye sınırlamaz. Oysa modernleşmenin öteki taraftan algılanma biçimi, bu kavramın gerçekliğini neredeyse tümüyle içerir. Terry Eagleton (1996) kavramın kanıtlarını yabancılaştırma meşrulaştırma, dışlama, kanunlaştırma, ötekileştirme vs. olarak belirler. Modernleşmenin temel unsurlarından biri olan salt milliyetçi, aslında ideolojinin kanıtları sayesinde oluşur. Bu bağlamda batı merkezli modernleşme projesinin Doğulu toplumlarda yer bulması adına öncelikli olarak ilerici olarak anılan bir kitlenin oluşmasında ön ayak olur. Oluşturulan ilerici sınıf karşısına öteki konumlandırılır. Bir tür diyalektik yöntemle karşı karşıya getirilen bu sınıflar, batılı manada bir çatışmanın ana unsurları haline gelirler. Oryantalist imge ve kavramlarla konuşan geri toplumun bu elit kesimi kendi toplumunu oryantalist düşüncenin Doğu'yu tanımladığı gibi tanımlar ve

bunlar geri diye vasıflandırdığı topluma oryantalist düşüncenin biçtiği yolu salık verir. Modernleşme ideolojileri doğrultusunda geliştirilen uygarlaştırıcı söylemler doğal seyrinde Avrupa merkezci bir yabancılaşmanın yolunu açar. Halka gösterilen yol, dini ve kültürel değerleri inkara doğrudur ve bu doğrultuda dünyanın modernleşmesi anlamına da gelebilen küreselleşme Batı'nın evrensel değerleri temsil ettiğini göstermez. Onun evrensel bir ideolojik proje olduğunu gösterir. Başka bir deyişle bu ideolojik yöntem "fikirlerin, olgulardan çıkartılması yerine, olguların niteliklerini belirleme edimini yönlendirmek için kullanılması" (Durkheim, 1982:86). Sistemleştirilmiş doğu araştırmalarının temelindeki amaç, Doğulu ulusların kendilerine yabancılaştırmaları, onların kendi özlerinde hareket etmelerini ve bir duruş sergilemelerini önlemektir. Nitekim Said (1998), Oryantalizmi; Batı dışındaki toplumların öğrenilmesi, yönlendirilmesi ve sonunda da kullanılması için sarf edilen gayretlerin tümü olarak tanımlar. Doğuyu kullanabilmek için onu batılı kavramlarla tanımlamaları gerekmektedir ve böylece kendilerini batı kavramlarıyla tanımlamaya başladıkları yerde onların eleştirilmesi ve asimilasyonu doğal bir sonuç olarak ortaya çıkacaktır.

Oryantalizmin kurucu unsuru ötekileşmedir. Doğunun batı tarafından konumlandırılmasındaki temel işlev kendini anlam merkezi olarak yerleştirmek başka bir deyişle merkezde yer almak. Doğuyu ise bu anlam merkezinin açıklayıcı aracı olarak belirlemektir.

Oryantalist zihniyetin bu şekilde oluşumuyla birlikte söz konusu imgeleri metinsel bir evrenin içine çeker. Batılı onu sadece bir fikir olarak değil, keşfedilmiş, kurtarılmış ve medenileştirilmiş Öteki olarak sunar. Bu doğrultuda ben ve öteki arasındaki ilişki Hayatın her alanına nüfuz eden bu yöndeki bakış açısı sanata da yansır. Benim merkezleşmesi, örneğin sanatta perspektifi doğurur. İlk kez rönesans ortaya çıkan perspektif her şeyi bakanın gözünde merkezler. Dolayısıyla, ben, biz, birey, ulus devlet, çağdaşlaşma gibi unsurlar öznenin kendi düzleminden bir bakış sunar. Her bir unsur kendini destekleyen bir ötekini inşa eder. Bunu da sömürü sisteminin oluşumu olarak görmekteyiz.

Avrupa'yı aralarındaki birçok ayrılığa rağmen bir arada buluşturan husus, batı kültürünün doğu kültürü üzerine entelektüel bir otorite sahibi oluşu idi. Çünkü hayali doğu, gerçek doğuya daima tercih edilir. Batının doğuyu idare etme yolundaki iradesi olarak beliren oryantalistizm, metinsel evrende tasarlanarak üretilmiş bir Doğuyu Batılı'ya anlatır. Bu bakımdan Doğü sözü edilen, eleştirilen kendisine öğüt verilen olarak Batı'ya göre tanımlanması gerektirir.

Oryantalist söylem bir öteki olarak karşısında gördüğü kültür ve medeniyetleri denetlenir kılmanın yolunun onları olduğundan farklı sunmaktan geçtiğini keşfeder. Ötekileri yığınla ayıplı ve utançlı imgelere dolayarak sunan oryantalistizm böylece bir laboratuvar malzemesi karşısında elde etmiş olduğu meşruiyete, diğer kültür ve medeniyetler karşısında da sahip olur. Artık istenilen şekle sokulan, öteki üzerinden kendini tamamladığı bir nesnedir. Bu bağlamda metin bir varetmedir ve ele aldığını yeniden kurar.

Kudüs'te 1099'da, Haçlı Seferleri sırasında Batı kültürü ile Doğü kültürünün karşılaşmasında Haçlılar tarafından kente yaşayan çok sayıda Müslüman öldürülmüştür. Kültürlerin kaynaşması için onlarca yıl geçmiştir (Eruz, 2010:43).

Doğü kültüründe 7. Yüzyıldan itibaren Hintçe, Yunanca, Farça kitaplar Arapçaya çeviriler yoğun bir şekilde görmekteyiz. Bu yapıtlar Arabistan'da ve İran'da bilimsel çalışmaların yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bağdat'ta ise 8. İle 10. Yüzyıllar arasında Abbasiler döneminde Beytü'l Hikme, Ortadoğü'nun en önemli kültür merkezlerinden biridir. Fuat Sezgin eserlerinde, İslam dünyasının 10.

ve 11. Yüzyıllarda öncelikle fen bilimlerinde Batı'dan çok daha önceleri büyük keşifler yaptığını ve Batı'nın bu keşiflerden çeviriler yoluyla yararlandığını ve Batı'nın bu keşiflerden çeviriler yoluyla yararlandığını belirtmektedir (Sezgin, aktaran Eruz, 2010:39).

Çeviri hareketi Mısır, Harran ve Mağrip'i de kapsayarak Endülüs'e yönelmiştir. Yunanca ve Süryaniceden yapılan çeviriler sayesinde aslında bir Bedevi dili olan Arapçanın geliştiği ve bir bilim dili olduğu vurgulanmaktadır. Emeviler 12. Ve 13. Yüzyılda Endülüs'ten ayrıldıklarında geride büyük bir hazine bırakırlar. 12. Yüzyılda Toledo kenti artık İspanyolların egemenliğine geçmiştir. Kilise Arapların mirası kitapları Arapçadan Latinceye ve Katalanca gibi yerel dillere çevirmeye başlamıştır.

İletişim ve kültür aracı olan çevirinin ideolojik boyutunun önemli bir rol oynamış olacağı yargısına varmak kaçınılmaz olacaktır. Edebi ve sanatsal eserlerden oluşan Doğu yazınının düşünsel temelleri genel olarak dil araştırmaları üzerine atılmıştır. Ayrıca Doğu kurgusunu oluştururken olguların söylem ve eylem dünyasına aktarılmasının en yaygın yolunu ve yönteminin çeviri eylemi olduğunu görmekteyiz. En geniş anlamda Batı literatüründen Batının üstünlüğünü işleyen akademik çalışmaların çevirileri ve batıdaki doğu imgesinin oluşumuna katkı sağlayan Antoine Galland, Binbir Gece Masalları/Arabian Nights gibi metinlerin Batı dillerine tercümelemleri hayali doğu kurgusunu inşa etmede önemli bir araç sayılmaktadır. (Öztürk,2018:28). Bu noktada bilgiye ulaşma isteğiyle ürettiği hareket sayesinde kendini tanımlamak ve bu düzende kendi konumunu görme ihtiyacı duyduğu bilgiye yine kendi bakış açısıyla kurgulanmış ve kendisinin, kendisi için var ettiği gerçeklik ilişkisi içinde üretilen bilimsel ve sanat eserleri sayesinde erişebilecektir.

Tarihte oryantalist okullar ve öncü oryantalistler

Avrupa'daki bilimsel yenilenme bir boyutuyla Antik dönemde Yunancadan Latinceye çevrilen eserlere, bir boyutuyla da 8. ve 9. yüzyıllarda Yunanca ve Latince'den Arapçaya yapılan çevirilerin sonraki dönemlerde Arapçadan Batı dillerine çevrilmiş olmasına bağlıdır (Hatipoğlu 2021, Bölükbaşı 2021).

Oryantalizm ile ilgilenen ilk Batılı alimin kim olduğu ve hangi tarihte çalışmaya başladığına ilişkin kesin veri elde edilememiş olsa da tarihteki ilk oryantalistlerin İtalya'dan çıktığı ve oryantalist akımına kilise rahiplerinin öncülük ettiği kabul edilmektedir. Örneğin Hıristiyan tabip Constantinus Africanus'un (1020-1087) ilk oryantalist çevirmenlerden olduğu kabul edilir. Büyük Haçlı seferleri döneminde de örneğin İngiliz Haçlılarından Bathlı Adelard (1080 -1152) gibi Batılı âlimler, Arapça eserlerden faydalanıp Avrupa'da eserler yayınlarken ilmi çalışmalar yapmaktaydılar. (Kırpık 2008: 244-245)

10. yüzyılda önde gelen oryantalist rahipler Endülüs medreselerinin onayıyla Roma'ya dönmüşlerdir ve bunlar arasından papa seçilenler de olmuştur. Örneğin Gerard Gremone (1114-1187) Toledo okulunda Batlamyus'un *Almajeste* eserini ve İbni Sina'nın *el Kanun fi't Tıbb* eserini Latinceye çevirmiştir. Ayrıca örneğin 11. yüzyılda Chesterlı Robert adındaki İngiliz alim Harezmi'nin *el Cebra ve'l Mukabala* eserini, bunun yanı sıra Hermanus Dalmata *Kur'an ı Kerim* kitabını Latinceye çevirmiştir. (Sıbai 1993)

Daha erken dönemlerde Doğu'da Yunancadan Arapçaya gerçekleşen çeviri hareketinin ardından şimdi adeta ters yönde, yani Arapçadan Batı dillerine gerçekleşen ikinci bir çeviri hareketi söz konusuydu. Tıpkı günümüzde Doğu kültürünün Batı kültüründen çeviri yoluyla beslendiği gibi, bu ikinci çeviri hareketinde Batı dünyası Arapça eserler üzerinden kendi ilim ve kültür seviyesini yükseltmeyi amaçlamaktaydı. Bu bağlamda 14. yüzyılda Viyana dini meclisi, önem arz eden okullarda İbranice, Arapça ve Keldanice dillerinin öğretilmesini kararlaştırmıştır. Bu karara karşı çıkanlar da olmuştur

çünkü Avrupa’da Arapçanın yayılarak Hıristiyanların Müslümanlaşmasına yol açabileceği kaygısı da yayılmaya başlamıştı. 13.-17. yüzyılları arasında Avrupa’da oryantalistler tarafından Türkçeyle ilgili olarak “Codex Cumanicus”, “Türkçe Lügatı”, “İtalyanca-Türkçe Lügatı”, “Türkçe Grameri”, “Arapça, Farsça ve Türkçe’den Latince Lügatı”, Türkçe, Arapça ve Farsça dil bilgisi kurallarını dahil eden ve Latince yazılmış bir “*Türkçe Grameri*” ve bunun haricinde bir de Kur’an-ı Kerim çevirisi yayınlanmıştır. Bu eserlerin birisinin önsözünde oryantalizmin ortaya çıkış ve gelişmesine dair bir bölüm de bulunmaktadır. (Kırpık 2008: 245)

Doğu edebiyatı da Batı dillerine kazandırılmaktaydı. Örneğin Fransız kolejinde Arapça öğretmeni olan oryantalist Antoine Galland (1646-1715) “Binbir Gece Masalları” eserini Fransızcaya çevirmiştir. İlgili dönemde örneğin Padua Medresesi gibi önemli oryantalist merkezler vardı. Bunun yanı sıra Osmanlı devletinin etkileriyle 16. yy.’da Avrupa’da belirleyici oryantalist merkezlerde Doğu dillerinin öğretilmesi hızla yayılıyordu. Tüm bu gelişmelerin doğal sonucu olarak Osmanlı döneminde oryantalistlerin Doğu kültürünü konu alan eserlerinin sayısı yüksektir. İlgili dönemde ruhban sınıfının Hıristiyanlığı yayma emellerine alet etmek istediği oryantalizmin, daha ziyade Doğu Dillerinin ve kültürünün yayılmasını sağladığı söylenebilir. (Kırpık 2008: 245-246)

Tarihsel gelişmelere bağlı olarak ruhban sınıfının otorite kaybına bağlı olarak erken 17. yüzyılda ideoloji ve uluslararası diplomatik ilişkiler açısından farklılaşmış bir oryantalizm akımı ortaya çıkmıştır. Batı dünyasının söz konusu bu yeni oryantalist akımının, örneğin kapitülasyonlar konusunda elde etmiş olduğu başarının gösterdiği gibi ideolojik, diplomatik ve stratejik hedefleri olduğu açıktır:

Fransızların İstanbul Pera’ya ve İzmir’e gönderdikleri “dil oğlanı” denilen çocukların da ileride güçlü birer oryantalist olarak çıkmaları siyasi oryantalist faaliyetlerdendir. Fransa doğuda elçi veya konsolos olarak görev alacak olan öğrencileri özel olarak yetiştiriyordu. Önceleri bu öğrenciler Ermenilerden oluşuyordu. Daha sonra Fransız talebeler alınmaya başlamış ve bu Fransız talebeler İstanbul Mektebi’ne gönderilmiştir. (Kırpık 2008: 246-247)

1785 yılında Fransa kralı 16. Louis’nin (1774-1792) talimatı doğrultusunda, Doğu kültürüne ilişkin eski yazmalara yönelik oryantalist alimler tarafından yapılan tetkikler, izleyen dönemlerde gerçekleştirilecek olan Doğu araştırmalarının temel başvuru kaynağı olmuştur. Ancak yeni oryantalist çalışmalar aşlında Fransız devrimi sonrasında 1795 yılında Paris’te, Fransızların 18. yüzyıldaki en baskın oryantalisti kabul edilen Silvestre de Sacy’nin kurup yönettiği *Şark Dilleri Mektebi*’yle başlamıştır. Bu okulda Batı dünyası için çok sayıda oryantalist yetiştirilmiştir. Almanya, Rusya, İngiltere ve İspanya üniversitelerinde kurulan Doğu araştırmaları enstitüleri de, *Şark Dilleri Mektebi*’nden atanan hocalarla donatılmıştır. Amerika üniversitelerinde de Doğu dilleri bölümleri açılmış olup yine çok sayıda Amerikalı oryantalistler yetiştirilmiştir. (Kırpık 2008: 247)

Oryantalizm araştırmalarında Silvestre de Sacy belirleyici bir rol oynamıştır. Başlangıçta oryantalizm filoloji ağırlıklıyken Sacy’nin çalışmalarıyla 19. yüzyıldan sonra söz konusu akım ilim odaklı bir nitelik kazanmıştır, yani bu dönem Doğu araştırmalarında filizlenen karşılaştırmalı dil araştırmalarının yanı sıra tarih, coğrafya ve din alanlarına da yer verilmiştir. Başta Hindistan’a daha sonra da İran’a odaklanan Alman oryantalizmi bağlamında erken dönemde Friedrich von Schlegel (1772-1829) belirleyici bir isim olmuştur. (Kırpık 2008: 247-248)

Doğu araştırmaları sebebiyle Avrupa’ya kaçırılan yazma kitapların sayısı 19. yüzyılda 250 binin üstündeydi. Salt Arapça yazmaları kapsayan bu sayı on yıllar boyunca sürekli yükselmiştir. 1873’te Paris’te ilk oryantalistler kongresi gerçekleştirilmiş olup bu isim altında tam yüz yıl boyunca toplam 29 adet kongre düzenlenmiştir. Daha sonra bu organizasyonun adı değiştirilerek Kuzey Afrika ve Asya

odaklı Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresi şeklinde anılmaya başlanmıştır. Doğu araştırmaları verilerinin paylaşıldığı bu kongreler günümüzde de gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Avrupa ve Asya araştırmacılarının etkileşimini sağlamak amacıyla cemiyetler kurulmuş ve yerel dergiler yayınlanmaya başlanmıştır.

Avrupa oryantalistleri

Ortaçağ tarihi odaklı araştırmalar yapmış oryantalistleri ve eserlerini ele almış olan Necip El-Akikî'ye göre tarihsel anlamda önemli bir rol oynayan Fransız oryantalistler şöyle sıralanabilir: Guillaume Postel (1510-1581), Antoine Galland (1646-1715), Sylvester de Sacy (1758-1838), Marc Quatremere (1782-1852), J.T. Reinaud (1795-1867), Defremery (1822-1883), Ernest Renan (1823-1892), Ch. Schefer (1820-1902), Barbier de Meynard (1827-1908), J.A. Decordemanche (Ölm. 1915), Ed. Montet (1856-1927), A. N. Poliak (1910-1970), P. Pelliot (1887-1945), J. Sauvaget (1901-1950), R. Grousset (1885-1952), L. Massignon (1883-1962), Jean Deny (1879-1963), Claude Cahen (1909-1991), Levi Provençal Cantincau Georges Marçais(1894-1956), S. Munt (1805-1867), I. O. Koudas (1840-1916), Ed. Saussey (1899-1937). Bu oryantalistlerin birçoğu çok sayıda dil biliyor, önemli eserler vermiş ve önemli eserlerin çevirilerini yapmıştır. Ancak bu isimler arasında en belirleyicisi şüphesiz, Napoleon devri aristokratlarından Antoine Isaac Sylvestre de Sacy'dir. Sacy, "oryantalizm ile siyasi gücün arasını kurmuş olan bir kişidir" ve "birçok kişi tarafından [...] oryantalizmin babası sayılmaktadır" (Kırpık 2008: 250).

Yine Necip El-Akikî'ye göre tarihte belirleyici bir rol oynayan bazı Alman oryantalistler ise şunlardır: M. Hartmann (1851-1918), P. Kraws (1904-1944), Carl Brockelmann (1868-1956), Franz Babinger (1891-1967). (Kırpık 2008: 254-255)

Burada isimleriyle sayılan bazı öncü oryantalistlerin yanı sıra Amerika, Rusya, Macar, İsveç, Hollanda, İngiltere ve İtalya oryantalistleri arasında da tarihsel önem taşıyan çok sayıda isim vardır (bkz. Kırpık 2008: 249-256).

Oryantalizm ve çeviri

Çeviribilimin altını çizdiği gibi çeviri eylemi kültürel bir eylem olması sebebiyle toplumun bir parçası yani insanla yürütülen bir süreçtir. Çeviri edincinin temel unsurları olarak kabul edilen, dil edinci, kültür edinci ve aktarım edinci gibi donanımlara sahip olmaları beklenmektedir çevirmenlerden. Çevirinin sosyolojik, ideolojik ve psikolojik boyutları gerçeği çevirmenin de yorum gerektiren ve eleştiriye açık yanını ortaya koymaktadır. Çeviri ürününde ortaya çıkan estetiğin kültür olgusuna bağlı olarak göreceli bir değerlendirmesi yapılması çeviri işinin ayrı bir katmanına işaret etmektedir. Çeviri, hem sinema, edebiyat, tiyatro ve resim gibi güzel sanatların etkinliğinde ideoloji yüklenmeye açıktır hem de siyasetin odak noktasında kalmayı başarabilmektedir. (Eser,2015:25)

Metne ilişkin bilgi, bulunduğu sosyal kültüre uygun didaktik bir işleve sahiptir. Çevirmenin üstleneceği bu bilgi aktarımı kendi öznel görüşü çerçevesinde gerçekleşecektir. Çevirmenler eserlerin ilk okuyucuları olarak görülmesi durumunda erek kültür ikinci okuyucular olarak kabul edilebilir. Çeviri eserlerin ilk okuyucusu olan çevirmen okuyucu ile dili ve normları paylaşırken aynı zamanda sosyokültürel normlarını da beraberinde paylaşır. Bu durumda çeviri metni, sosyokültürel olarak aracı bir rol üstlenir. Diğer bir deyişle çevirmen okuyucunun anlamasını ve erek kültürde çevirinin kabul görmesini sağlamak amacıyla zaman zaman birtakım açıklamalar (notlar ya da sözlükçe) sunmaktadır. Bu durum Berman'ın da bahsettiği gibi kaynak bigiyi aktarmak ve çeviriyi desteklemek için sözkonusu

üstmetin (metatexte) yani not ve sözlükçe kullanımı çevirmen kararlarını ve çeviri stratejisini belirlemektedir. (Berman, 1995:68)

Her dilde kendine özgü bir anlatım biçimi olan dil ve kültür özellikle birbirleriyle homojen olamayan kültürlerde çevirmenin erek dilin söz dizimi kurallarına uymaması çeviri metnin anlaşılabilirliğine zarar verme riskini taşır. (Zufferey ve Cartoni aktaran El Qasem 2016:15) Bu nedenle, çevirmenin erek dilin normlarına uygun bir çeviri gerçekleştirmesinin söz konusu kültürde kabul edilebilir bir çevirinin gerçekleştirilmesi için Toury'nin (1995) "çeviri normları" kuramında da bahsettiği gibi gerekli görmektedir.

Çeviri çok boyutlu bir olgu bilim ile yazın alanında ilerlemelerin kaydedilmesini sağlayan bir eylem olarak tarihi birçok bölümünde önemli roller üstlenmiştir.

Avrupa'da oryantalizm araştırmalarına bakıldığı zaman filoloji araştırmalarının baskın olduğu görülmektedir. Filoloji araştırmaları süreç içerisinde karşılaştırmalı dil çalışmalarının kapısını da aralamıştır. Bu noktada Doğu dillerinden Batı dillerine yapılan çok sayıda ve çeşitli yazın türlerinin çevirileri önemli bir rol oynamıştır. Çeviri bir boyutuyla oryantalist hareketlerin ideolojik, ekonomik, dini, diplomatik ya da stratejik olmak üzere çeşitli emelleri (Kırpık 2008: 257-258) için, öteki dünyayı tanımak için bir araç, bir köprü görevi görmüştür.

Başka bir boyutuyla 19. yüzyılda özellikle Fars edebiyatından Almancaya yapılan çeviriler, Alman edebiyatında yeni bir edebi türün oluşmasına sebep olmuştur.

"[Josef von] Hammer-Purgstall'ın İslami dönem Fars edebiyatından Almancaya yaptığı çeviriler, sadece birbirinden farklı iki kültür arasında bir transfer rolü icra etmemiş, aynı zamanda birbirlerine zaman ve mekân olarak da oldukça uzak olan iki medeniyetin poetik belleği arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Hammer-Purgstall ile Fars şiiri üzerine mütalaa eden ve zaman içerisinde Fars şiirinin estetik, ahenk ve formundan etkilenen Rückert örneğinde görüldüğü gibi mistisizmin ve döneme hâkim olan romantik anlayışın yansısı Alman şiirini zenginleştirmek amacıyla da Fars edebiyatından çeviriler yapılmıştır. Alman edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Goethe'nin Hammer-Purgstall aracılığı ile Fars şiirlerinin çeviri ve formları ile tanışması ve oradan aldığı ruhu kendi şiirine yansıtması Almanca konuşulan dünyada Fars diline ve İran medeniyetine ilginin oluşmasında ciddi bir rol oynamıştır" (Avcı 2019: 73).

Görüldüğü üzere Farsçadan Almancaya yapılan çeviriler yeni bir edebi türün oluşmasını sağlamanın yanı sıra Alman şiirini zenginleştirme görevi de görmüştür.

Söz konusu çevirilerden, Alman edebiyatının öncü isimlerinden Johann Wolfgang von Goethe, Johann Gottfried Herder gibi isimler etkilenmiş ve Doğu dillerine hakim olmamalarına rağmen oryantalist eserler vermişlerdir (Avcı 2019: 71-72).

Sonuç

Edward Said'in oryantalizmin Avrupa'ya ait bir Doğu yorumlaması olduğu yönündeki ifadesi yeni bir oryantalizm tanımı doğurmuştur. Bu tanıma göre oryantalizm, entelektüel bir kesim tarafından metinler aracılığıyla kurgulanmış, Doğu kültürünü ötekileştiren dizgeli bir düşünce ürünüdür. Oryantalist yaklaşımda Batı Dünyası Doğu kültürünü seyyahlar üzerinden keşfetmiş, Doğu yazını üzerinden araştırmış, çeviri yoluyla aktarmış ve bir oryantalist algı oluşturarak Doğu dünyası üzerinde kültürel bir üstünlük, ideolojik bir erk sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda çeviri ilk bakışta kültürler arası bir

iletişim aracı gibi görünmektedir. Ancak oryantalist faaliyetlere bakıldığında çeviri bu dönemlerde ideolojik bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. (Öztürk/Gümüsoğlu/Gezer 2018: 37-38)

Batı'nın bir ürünü olan oryantalist Doğu algısı, çeviri aracılığıyla yaşatılan bir söylem olarak da kabul edilebilir. Batı dünyasında kanıksanmış bir ayrıştırma ve ötekileştirme, çeviri ve yazın eserlerinde yinelenerek imgenlenmiştir ve böylece Doğu kültürüne ilişkin hedeflenen algı oluşturulmuştur. Oryantalist çeviri politikaları dini, toplumsal, askeri, bilimsel ve ekonomik alanlara yansıtılmış olup toplumlarda kurgulanmış bir Doğu algısı oluşmasına sebep olmuştur. Oryantalist çalışmalar örneğinde görülebilen, Batı toplumu düzleminde gerçekleşen bu kadar etkili düşünsel bir evrilme de çevirinin ve çevirmenin kültür ve toplumları yeniden kurgulamakta oynadığı önemli role belirginlik kazandırmaktadır.

Oryantalist etkinlikler çerçevesinde irdelendiğinde çevirinin başka etkileri de somutlaşmaktadır. Bunlardan biri, Doğu dillerinden Batı dillerine ideolojik kaygılarla yapılan çevirilerin, Alman edebiyatını etkilemiş olması ve çeviriler haricinde de oryantalist eserlerin yazılmış olmasıdır. Bunun ötesinde oryantalist filoloji etkinlikleri çerçevesinde Doğu dillerinden Batı dillerine yapılmış olan çeviriler, Alman edebiyatına yeni bir tür kazandırmıştır. Bunun yanı sıra Farsçadan Almancaya yapılmış olan şiir çevirilerinin Alman şiirini biçimsel açıdan zenginleştirdiği de gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- Avcı, R. (2019). Alman Oryantalizmi ve İslami Dönem Fars Edebiyatı: Bir Literal Geçişkenlik Örneği Olarak Josef von Hammer-Purgstall (1774–1856) . Studien zur deutschen Sprache und Literatur , (42) , 57-76 . DOI: 10.26650/sdsl2019-0017
- Berman, A. (1995): Pour une critique des traductions: John Donne. Paris: Gallimard.
- Bölükbaşı, M. (2021). Orta Çağ'da Arap-İslam Dünyasında Çeviri Faaliyetleri. Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi, 1 (1), s.18-26.
- Durkheim, E. (1982). The Rules of Sociological Method, Londra.
- Eagleton, T. (1996). Ideoloji. Muttebib Özcan (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- El Qasem, F. (2016). La réception ambivalente de Orientalism d'Edward Saïd dans le monde arabe – une question de traduction ? Meta, 61(1), 221–236. <https://doi.org/10.7202/1036991ar>
- Eruz, S. (2010). Çokkültürlülük ve Çeviri. Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler. İstanbul: Multilingual.
- Eser, O. (2015). Çeviribilimde edineç araştırmaları. Ankara. Anı Yayınları.
- Foucault, M.(1994). İktidarın gözü: seçme yazılar -4 (3).İstanbul. Ayrıntı Yayınları:383. (2012). I. Ergüden (Çev.) Gallimard 1994 basımından çevrilmiştir.
- Hatipoğlu, R. (2021). Antik dönemde yapılan çeviri faaliyetleri: çevirilerin niteliği ve çevirmenlerin konumu üzerine bir inceleme. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (25), 1258-1280. DOI: 10.29000/rumelide.1032587
- Kırpık, G. (2008). *Oryantalizm ve Necip El Akiki'ye Göre Oryantalizmin Bazı Önemli Temsilcileri. Akademik Bakış, 243-258 , cilt2, Sayı3.*
- Öztürk, İ., Gümüsoğlu, T., Gezeri G. (2018). Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies) Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 8, Yıl/Year: 2018, ss. 17-45.
- Said, E. (1998). Oryantalizm. Nezih Usel (Çev.) İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Sıbaî, M. (1993). Oryantalizm ve Oryantalistler. İstanbul, s. 34-35.
- Turan, G. (2017). Edward Said'in Oryantalist Söylem Analizi, Şarkiyat Mecmuası, Sayı 30.